

İBTİDAI SINIFLƏRDƏ ATALAR SÖZLƏRİNİN TƏDRİSİNİN TƏRBIYƏVİ ƏHƏMİYYƏTİ

Fəxrəddin Allahverdi oğlu Yusifov
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Səbinə Bəlohər qızı Novruzova
Mingəçevir Dövlət Universiteti

Xülasə

Məqalə ibtidai siniflərdə şagirdlərə atalar sözlərinin tərbiyəvi xüsusiyyətlərinin aşılmasından bəhs olunur. İbtidai siniflərdən başlayaraq şagirdlərə atalar sözlərinin tərbiyəvi xüsusiyyətləri aşılmalıdır. Bunun üçün hələ ibtidai siniflərə ilk qədəm qoyduqları gündən müxtəlif mövzulara aid atalar sözləri şagirdlərə tədris olunmalı və əzbərləndirilməlidir. Təbii ki, bu tipli atalar sözlərinin əzbərləndirilməsi gələcək nəslin təlim-tərbiyəsi cəhətdən onlarda nitq bacarıqlarının formalaşmasında, məntiqi düşünmək, sərbəst danışmaq kimi dəyərli keyfiyyətlərinin aşılmasında önəmli rol oynayır. İbtidai sinif dərslərində mövzunun dərinliyinə mənimsədilməsi üçün dərslərdə mövzularla yanaşı onlara uyğun atalar sözlərinin verilməsini müsbət hal kimi qeyd etmək olar.

Dərslərdəki atalar sözləri, şagirdləri düşünməyə, onlar arasında müqayisə aparmağı, düşündüklərini ifadə etməyi aşılayır. Atalar sözlərindəki dolğun fikirlər müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə şagirdlərə çatdırılır. Onlar insanların həyat və fəaliyyətinin bütün sahələri ilə bağlı olur. Xalqın zəngin həyat təcrübəsi, müşahidələri, qənaətləri, rəngarəng hadisələr özünün ən bitgin ifadəsini atalar sözlərində tapır. Onlar yığcamlığı, aydınlığı, dəqiqliyi ilə digər janrlardan seçilir. Atalar sözlərində paxıllıq, hiyləgərlik, bədxahlıq, namərdlik kimi sifətlər pislənir, xeyirxahlıq, nəciblik, mərdlik kimi sifətlər isə təqdir olunur. Məqalədə ibtidai siniflərdə atalar sözlərinin tədrisi zamanı sadaladığımız mərd, xeyirxah əməllərin şagirdlərə aşılması, onlarda yaxşı əməllərin tərbiyə olunması qeyd olunur.

Açar sözlər: atalar sözü, tədris, folklor, janr, əhəmiyyət, tərbiyə, xeyirxahlıq, zəhmət

Atalar sözləri xalq arasında geniş yayılmış və müxtəlif formalarda istifadə olunan hikmətli kəlamlardır. Bu kəlamlar müxtəlif mövzuları əhatə edir. Atalar sözləri yığcamlığı ilə yanaşı eyni zamanda ahəngdar, oynaq olur, sözlərin sıralanmasında bir nizam, qayda özünü göstərir. Bu ifadəli hikmətləri şagirdlərə tədris etməyin əhəmiyyəti böyükdür. Zaman keçdikcə atalar sözlərindəki sözlər arxaikləşsədə, mənalarda heç vaxt dəyişiklik olmamış, hər zaman öz orijinallığını qoruyub saxlamışdır. Hikmətli incilərimiz olan atalar sözləri el məsəlləridir ki, tarixdən bu günə kimi istifadə olunur. Söz ustadlarımız atalar sözlərindən, məsəllərdən yerli-yerində və sənətkarlıqla istifadə etmişlər. Xalqın dilindən gələn, milliliyi özündə qoruyub saxlayan atalar sözləri, elin içərisində dolaşan ədəbiyyatdır. Hətta bəzi atalar sözləri şeir şəklində olur. Bu xüsusiyyət onun tez əzbərlənməsini asanlaşdırır, uzun müddət yadda qalmasına kömək edir. Məsələn, aşağıdakı nümunələri nəzərdən keçirək;

Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir.
Yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidir.

Yaxşını yada vermə – hayıfı,
Yamanı da vermə ayıfı. [4, s.235]

Bu atalar sözlərində ölçü, qafiyə, ahəng aydın hiss olunur. Atalar sözlərində məcazilik, bənzətmə, mübaligə də özünü göstərir və ifadənin təsiri gücünü artırır. Kiçik formalı janr olmasına baxmayaraq, məna cəhətdən dərin məzmunlu olur.



İbtidai siniflərdən başlayaraq şagirdlərə atalar sözlərinin tərbiyəvi xüsusiyyətləri aşılmalıdır. Bunun üçün hələ ibtidai siniflərə ilk qədəm qoyduqları gündən müxtəlif mövzulara aid atalar sözləri şagirdlərə tədris olunmalı və əzbərləndirilməlidir. Təbii ki, bu tipli atalar sözlərinin əzbərləndirilməsi gələcək nəslin təlim-tərbiyəsi cəhətdən onlarda nitq bacarıqlarının formalaşmasında, məntiqi düşünmək, sərbəst danışmaq kimi dəyərli keyfiyyətlərin aşılmasında önəmli rol oynayır. İbtidai sinif dərslərlərində mövzunun dərinədən mənimsənilməsi üçün dərslərlərdə mövzularla yanaşı onlara uyğun atalar sözlərinin verilməsini müsbət hal kimi qeyd etmək olar. Eyni zamanda mövzunun dərinədən mənimsənilməsi üçün dərslərlərdəki şeirlər, tapmacalar, hekayələr, atalar sözləri, nağıllar, elmi-kütləvi mətnlər şagirdlərin müstəqil fikir söyləmələri, öz düşüncələrini sərbəst ifadə etmələrinə doğru yönəlmişdir. Dərslərlərdəki atalar sözləri də şagirdləri düşüncəyə, onlar arasında müqayisə aparmağı, düşüncələrini ifadə etməyi aşılayır.

İbtidai sinif dərslərlərində atalar sözlərinin, özündən əvvəlki mətnlə əlaqəli verilməsi mətn haqqında düzgün təsəvvür formalaşdırmaqda şagirdlərə kömək edir. Bəzi söz sənətkarlarımız da atalar sözlərindən yüksək sənətkarlıqla istifadə etmişlər. Nizami Gəncəvi yaradıcılığında da buna rast gəlmək olar. Buradakı atalar sözləri, məsəllər, nəsihətamiz fikirlərin tədrisi ibtidai siniflərdə önəmli rol oynayır. Nizami Gəncəvinin bir çox nəsihətləri bu gün də tədris olunur. Məsələn, IV sinif üçün “Azərbaycan dili” dərslərində Nizami Gəncəvinin “Az danışmağın gözəlliyi” mövzusunda sonra tapşırıqların birində “Danışmaq gümüşdürsə, danışmamaq qızıldır” [2, s.39] atalar sözünə münasibət bildirmək istənilir. Burada atalar sözləri Nizami Gəncəvinin aşağıdakı misralarına uyğun verilmişdir;

Sözün də su kimi lətafəti var,

Hər sözü az demək daha xoş olar ...

Müəllim bu mövzunu tədris edərkən, qarşılıqlı şəkildə tədris edir və əvvəlcə şagirdlərin fikirlərini öyrənir onların mövzunu necə başa düşdüklerini aydınlaşdırır, sonda özü fikir söyləyir. Beləcə, şagirdlər həm mövzunu yaxşı qavramış olur, həm də onlarda tərbiyəvi xüsusiyyətlər aşılınmış olur. Eyni zamanda şagirdlərin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsində, onların lüğət ehtiyatının zənginləşməsində, dünyagörüşünün formalaşmasında əvəzsiz rol oynayır. Nizami şeirlərində işlənən ifadələrdə çoxlu atalar sözlərinə, məsəllərə rast gəlmək olar. Sözlə bağlı çoxlu atalar sözü vardır: “Söz ağızdan çıxar”, “Söz böyüyün, suç kiçiyin”, “Söz var – gələr keçər, söz var – dələr keçər”, “Söz vaxtına çəkər”, “Söz var el içində, söz var ev içində” [1, s.154]. Bu hikmətli sözlər şagirdlərə əzbərləndirilir və yeri gəldikcə istifadə edilir.

IV sinif “Azərbaycan dili” dərslərindən “Hikmət xəzinəsi” [3, s.42] mövzusunda nəzər yetirmiş olsaq, mətnin sonunda hikmətamiz atalar sözlərinin olduğunu görürük. “Hikmət xəzinəsi” mətninin mövzusu atalar sözləri ilə bağlıdır. Burada şagirdlərə atalar sözləri ilə bağlı məlumat verilir, hikmətamiz fikirlər öyrədilir. Eyni zamanda sonda birinci tapşırıqda müxtəlif atalar sözləri verilir. Burada “Ağıl gücdən üstündür”, “Doğru yolla gedən yorulmaz”, “Bal tutan barmaq yalar” atalar sözləri verilmiş və bu atalar sözlərinin hansının zəhmətkeşliklə, hansının elm, biliklə və hansının düzlüklə bağlı olduğunu müəyyənləşdirmək tələb olunur. İkinci tapşırıqda isə qruplarla işdə dostluqla bağlı atalar sözlərinin “Dost yolunda boran olar, qar olar”, “Balta ağac kəsməzdi, sapı ağac olmasaydı”, “Örtülü bazar dostluğu pozar”, “Dostunu mənə göstər, sən kim olduğunu deyim” [3, s.42] izahı istənilir.

Dərslərdəki digər bir mövzu “Halal pul” mətnidir. Mətnin əsas mövzusu zəhmət ilə bağlıdır. Bu mətnə atanın oğluna düzgün yol göstərməsi, zəhməti hesabına halal pul qazanması göstərilir. Mətnin sonunda altıncı tapşırıqda “Ata olarsan, ata qədrini bilərsən”, “Ata malına göz dikən oğul ac qalar”, “Atalar nə əkilər, oğullar onu biçilər” [3, s.66] kimi atalar sözləri verilib və hansının mətnlə əlaqəli olduğunu aydınlaşdırmaq tələb olunur.

“İki qardaş” mətnində isə tənbellikdən danışılır. Burada qardaşlardan birinin ailəsinə kömək etməsindən, digərinin isə özünü xəstəliyə vuraraq yatmasından danışılır. Bu mətnin sonunda da ikinci tapşırıqda mətnin ideyasına uyğun olan atalar sözlərinin seçilməsi tələb olunur. Bu çalışmada “Adamın başına nə gəlsə, dilindən gələr”, “Elə hərəkət et ki, sonra xəcalət çəkməyəsən”, “Tənbel

deyər: “Ver yeyim, ört yatım, gözlə canım çıxmasın””, “İşləməyən, dişləməz” kimi atalar sözləri verilmişdir. Şagirdlər bu tapşırıqları yerinə yetirməklə həm təfəkkürləri, həm dünyagörüşləri formalaşmış olur, həm də əməyə məhəbbət aşılır.

Dərslərdə Cəlil Məmmədquluzadənin “Buz” [3, s.175] hekayəsinin sonunda da atalar sözləri ilə bağlı tapşırığa rast gəlmək olur. Hekayə xəstə xalasına buz çatdıran uşağın yolda oynaması və son anda bunu çatdırmasından bəhs olunur. Birinci çalışmada isə “Uşağı buyur, dalınca yüyür” atalar sözünün mənasının izahı istənilir. Bu atalar sözü bütün şagirdlərdən soruşulur və düzgün fikir sonda deyilir. Burada məqsəd şagirdin atalar sözünü düzgün başa düşməsi və onu hekayə ilə əlaqələndirməsidir. Beləcə, hekayə daha yaxşı qavranılır.

Ümumilikdə, IV sinif “Azərbaycan dili” dərslərində otuzə yaxın atalar sözləri verilmişdir.

Dərslərdə istifadə olunan atalar sözləri, müasir təlim sisteminə uyğun olaraq verilir və bu mövzunun rəngarəngliyinə, asan qavranılmasına kömək etmiş olur. Təbii ki, interaktiv təlim metodlarının dərslərdəki əsas önəmi şagirdlərin qarşılıqlı şəkildə mövzuları mənimsəməsidir. Bu cür təşkil olunan dərslər şagirdlərin əməkdaşlıq etmələrini və mənimsəmənin səmərəliliyini artırır.

Xüsusilə, I sinif dərslərində atalar sözlərinə daha geniş yer verilir ki, bununla da şagirdlərin nitqi daha da yaxşılaşmış olur və nitq bacarıqlarının inkişafına təkan vermiş olur. Məsələn, “Yalan ayaq tutar, amma yeriməz”, “Yalançının şahidi yanında olar”, “Tənbəl tədbirli olar”, “Tənbələ dedilər dur qapını ört, dedi külək örtər” [2, s.146] və s. kimi atalar sözləri hələ şagirdlərin məktəbə ilk qədəm qoyduqları gündən öyrədilir. Atalar sözlərindəki dolğun fikirlər müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə şagirdlərə çatdırılır. Onlar insanların həyat və fəaliyyətinin bütün sahələri ilə bağlı olur.

Xalqın zəngin həyat təcrübəsi, müşahidələri, qənaətləri, rəngarəng hadisələr özünün ən bitkin ifadəsini atalar sözlərində tapır. Onlar yığcamlığı, aydınlığı, dəqiqliyi ilə digər janrlardan seçilir. Atalar sözlərində paxıllıq, hiyləgərlik, bədxahlıq, namərdlik kimi sifətlər pislənilir, xeyirxahlıq, nəciblik, mərdlik kimi sifətlər isə təqdir olunur. İbtidai siniflərdə atalar sözlərinin tədrisi zamanı məhz sadaladığımız mərd, xeyirxah əməllər şagirdlərə aşılır, onlarda yaxşı əməllər tərbiyə olunur. Məsələn, “Düz çörək, düz çörək”, “Ustadına kəm baxanın gözünə qan damar”, “Ağıl yaşda deyil, başdadır”, “Dost yaman gündə tanınar” [4] kimi atalar sözləri tədris olunarkən şagirdlərə ayı-ayrılıqda mənaları başa salınır. Nümunələri tədris edərkən burada düzlük, ağıl, kamal, savad, doğruluq, sədaqət, sadiqlik kimi məsələlərə önəm verilir.

Atalar sözləri həm həqiqi, həm də məcazi mənada işlənir. Həqiqi mənada işlənən atalar sözlərinə “İş insanın cövhəridir”, “Yaxşı dost qardaşdan irəlidir” [1] və s. misal ola bilər. Həm həqiqi, həm də məcazi mənada işlənən atalar sözlərinə “İslanmışın yağışdan nə qorxusu?!”; “İlanın ağına da lənət, qarasına da” [1] və s. kimilərini misal göstərmək olar. Mövzuların tərkibində atalar sözlərindən istifadə etməklə, müəllim mətnin mənasının tam açılmasına aydınlıq gətirmiş olur. Mətdəki obrazların xarakterinin başa düşülməsinə, onlar arasındakı əlaqələrin aydınlaşdırılmasına, xeyirxahlıq, ədalətlik, sədaqətlik kimi xüsusiyyətlərin qiymətləndirilməsində, eyni zamanda şagirdlərin təfəkkürlərinin, nitqlərinin inkişaf etdirilməsində, bu hikmətli kəlamlar əhəmiyyətli rol oynayır. Atalar sözlərinin düzgün, yerli-yerində işlədilməsi deyilən fikrin təsir gücünü artırır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Abdulla B. Azərbaycan folkloru. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 359 s.
2. Abdullayeva S., Cəfərova D., İsmayılov R., Orucova G. Azərbaycan dili, I sinif: Dərslük. Bakı: Altun kitab, 2012, 160 s.
3. Abdullayeva S., Cəfərova D., İsmayılov R., Qasımov X. Azərbaycan dili, IV sinif: Dərslük. Bakı: Altun kitab, 2019, 223 s.
4. Bəydilli C. Atalar sözü. Bakı: Öndər, 2004, 263 s.



F.A.Yusifov

Doctor of Philosophy in Pedagogy, Associate Professor
Azerbaijan State Pedagogical University

S.B.Novruzova

Mingachevir State University

The educational value of teaching proverbs in primary school

Abstract

The article discusses the inculcation of the teaching features of proverbs in primary school students. Starting from primary school, students should be taught the educational features of proverbs. For this, proverbs on various topics should be taught and memorized to students from the day they first enter primary school. Of course, memorization of such proverbs plays an important role in the formation of speech skills, inculcation of valuable qualities such as logical thinking, free speech in terms of education of the next generation. To deepen the understanding of the subject in primary school textbooks, it is a positive thing to give appropriate proverbs in the textbooks along with the topics.

The proverbs in the textbooks teach students to think, to compare, to express what they think. The full meaning of the proverbs is conveyed to the disciples through a variety of means. They are related to all areas of people's lives and activities. The rich life experience, observations, conclusions and colorful events of the people find their fullest expression in proverbs. They are distinguished from other genres by their conciseness, clarity and precision. Proverbs condemn such traits as envy, deceit, malice, and cowardice, and praise such qualities as kindness, nobility, and courage. The article notes that the courageous and good deeds we have mentioned during the teaching of proverbs in primary school are instilled in students, and good deeds are nurtured in them.

Keywords: proverb, teaching, folklore, genre, importance, upbringing, kindness, diligence

Ф.А.Юсифов

доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский государственный педагогический университет

С.Б.Новрузова

Мингячевирский государственный университет

Воспитательное значение обучения пословиц в начальных классах

Резюме

В статье рассматривается привитие обучающих особенностей пословицам у младших школьников. Начиная с начальной школы, учеников следует обучать обучающим особенностям пословиц. Для этого ученикам следует учить и запоминать пословицы на различные темы с того дня, как они впервые поступят в начальную школу. Безусловно, запоминание таких пословиц играет важную роль в формировании речевых навыков, привитии таких ценных качеств, как логическое мышление, свобода слова, с точки зрения воспитания подрастающего поколения. Чтобы углубить понимание предмета в учебниках для начальной школы, полезно давать в учебниках соответствующие пословицы вместе с темами.

Пословицы в учебниках учат студентов думать, сравнивать, выражать то, что они думают. Полный смысл притч передается ученикам различными способами. Они связаны со всеми сферами жизни и деятельности людей. Богатый жизненный опыт, наблюдения, выводы и красочные события народа находят наиболее полное выражение в пословицах. Их отличает от других жанров лаконичность, ясность и точность. Притчи осуждают такие качества, как зависть, обман, злобу и трусость, и восхваляют такие качества, как доброта, благородство и храбрость. В статье отмечается, что те смелые и добрые дела, о которых мы говорили во время преподавания пословиц в начальной школе, прививаются учащимся, а добрые дела воспитываются в них.

Ключевые слова: пословица, обучение, фольклор, жанр, значение, воспитание, доброта, трудолюбие

Daxil olub: 11.10.2021